

TORE LUND

Rydbergs. En släkt och ett nätverk

[Föredrag hållet inför Rydbergsällskapet 18 december 2013]

föräldrarna:

Hedvig Christina f. Düker	1795-1834
Johan	1787-1854

deras barn:

Johan <u>Wilhelm</u>	1821-1893
Fredrica <u>Wilhelmina</u>	1822-1865
<u>Carl</u> August	1824-1872
<u>Hedvig</u> Christina	1826-1907
Abraham <u>Viktor</u>	1828-1895
<u>Ida</u> Charlotta	1832-1834

Jag skulle prata om Rydbergs, dvs om Viktor's närmaste släkt. Inte så mycket om hans föräldrar – dels för att de försvann tidigt ur hans liv, dels för att ni redan vet det mesta. Mamman som dog i koleran. Pappan som började som soldat, fortsatte som fångvaktare och som efter hustruns död tappade fotfästet, söp ner sig, förlorade vårdnaden om familjen och småningom placerades på en anstalt för krigsinvalidier.

Utan det skall handla om syskonen. Lilla Ida dog visserligen i samma epidemi som modern. Men kvar fanns fyra äldre syskon till Viktor som alla nådde vuxen ålder, gifte sig och fick barn. *Det* nätverket borde ha haft en viss betydelse för honom. Liksom han borde ha haft en viss betydelse för dem – särskilt sedan han blivit berömd och välbeställd.

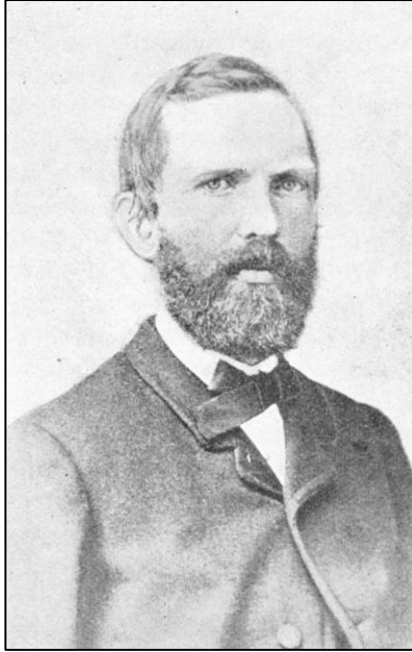
Vill man studera en känd persons släktrelationer kan man ofta använda korrespondensen. 1800-talet var ju brevskrivandets århundrade, och även om Viktor Rydberg inte var någon flitig brevskrivare så finns det i alla fall 1000 brev *från*

honom, och 4000 *till* honom, bevarade. Men så gott som inga till eller från den närmaste släkten. Orsaken är enkel: de har blivit förstörda av hans hustru Susen (1849-1932). Som överlevde honom med 37 år och hade god tid på sig att städa.

Så min framställning bygger på det lilla som finns kvar. Torra uppgifter i kyrkböcker och andra register, kompletterade med ett fåtal mer personliga fragment, huvudsakligen ur brev som skrivits till *andra* personer. Några anspråk på fullständighet gör jag inte; och jag har försökt undvika att dras in alltför långt i arkiven – släktforskning kan, som ni vet, vara beroendeframkallande, även om det gäller andras släkt.

Carl August

Carl är den av Viktors syskon som vi vet mest om, delvis för att han berättade om sig själv (och sina släktingar) i en följd av brev till en ungdomsvän. Både Warburg och Forsström har också gett honom plats i sina Rydbergsbiografier. Så jag hänvisar till dem och fattar mig kort. Nöjer mig med att stolpa hans liv:

1824 Född

1834 Placeras efter moderns död som lärling hos en bagare.

1840 Flyttar till Stockholm. Senare även tre år i Göteborg (Masthugget) och en sejour i Uddevalla-Fjällbacka.

1846 Till Växjö för att söka arbete som bagaregesäll, träffar brodern-gymnasisten Viktor.

1847 Åter till Jönköping.

- 1848 Ger ut diktsamlingen *Politiska och lyriska qväden af en arbetare*.
- 1848 eller 1849: Efter att i många år ha slitit hund som gesäll öppnar han egen bagerirörelse i Jönköping, för lånade pengar. Åtta personer i hushållet, inklusive system Hedda som hjälper till i boden. Det går inte ihop, skulderna är för stora.
- 1850 Fästmän i Fjällbacka gör slut efter intensiva påtryckningar från släkten. Kris och konkurs.
- 1851 Bestämmer sig för att bli folkskollärare (han har alltid velat studera), går igenom seminariet i Skara på två terminer istället för vanliga fyra, uppmärksammas och får hjälp av både seminarieföreståndaren och biskopen.
- 1852 Anställs av folkskolepionjären Torsten Rudenschöld till dennes mönsterskola i Otterstad (Läckö). Rudenschöld har adliga anor – son till Margareta Rudenschöld, Armfelts älskarinna – men har avancerade tankar om ståndsutjämning och en skola för alla. Han har också en dotter Stina, som uppvaktas av den unge tidningsmannen S. A. Hedlund i Göteborg.
- 1854 Får via Hedlund lärarbefattning vid Almedahls fabriker i Göteborg. Blir senare även lärare vid Meijerbergiska elementarskolan. Meijerberg är en framstående pedagog som senare blir folkskoleinspektör i Stockholm och tung skolpolitiker.
- 1863 Inspektör för folkskolorna och fattigvården i Göteborgs och Bohus län.
- 1863 Gifter sig med kusinen Victoria Molander.
- 1864 Dottern Signe föds.
- 1865 Blir folkskoleinspektör i Gävleborgs län och föreståndare för Ovan sjö seminarium. Flyttar till Gävle.
- 1869 Återvänder till Göteborg och blir statlig folkskoleinspektör för södra delen av Göteborgs och Bohus län.
- 1870 Andra dottern Edit föds.

1872 Dör i tyfoidfeber, en mag- och tarmsjukdom orsakad av salmonellabakterier. Före antibiotikan ledde den ofta till döden efter ett par veckors förlopp.

Jag vill lyfta fram tre saker om honom:

Först: att han är den av syskonen som mest har att göra med Viktor. De möts i Växjö, återvänder tillsammans till Jönköping där Viktor hjälper till med grammatik och stavning i diktsamlingen (som för övrigt nu finns publicerad på Litteraturbanken). 1849 hälsar Carl på Viktor i Göteborg och introduceras för dennes kamrater, 1851 kan han börja på seminariet med hjälp av ett lån från Viktors magra kassa (plus några kronor från den lika fattiga Mina), 1853-54 återgäldar han genom att ordna en informatorsplats åt brodern på Kållandsö, troligen bidrar han också till platsen på Handelstidningen via sina kontakter med Hedlund. Ett tag delar de lägenhet i Göteborg, men det upphör förstås när Carl gifter sig.

För det andra: att både han och Viktor hör till S. A. Hedlunds vänner och klienter. Och Hedlund är en mäktig gynnare. det är han som ordnar tjänsten i Almedal (typiskt nog vid en progressiv inrättning, det handlar om att ge arbetarbarerna i Grottekvarken en chans genom undervisning på kvällstid), han har sina fingrar med i de olika inspektörstjänsterna, hans tidning ger spridning åt Carls inspektionsrapporter, och den stöder honom när han råkar i bråk med lokala makthavare. Vilket händer ofta, för Carl är en engagerad man, han slåss liksom sin bror för liberala ideal – och hans syn på kyrka och prästerskap är lika negativ som dennes. Dessutom anar man en viss brist på flexibilitet i umgänget med andra.

Och slutligen, så framstår han som en ambitiös och duktig klättrare, som trots den dåliga starten lyckas återta och höja sig över föräldrarnas samhällsposition. Som folkskoleinspektör tjänar han nära 3000 kronor om året, lika mycket som utrikesredaktören Viktor Rydberg vid samma tid, och över den 2000-kronorsnivå som (då och där) utgjorde den ungefärliga gränsen mellan borgerlighet och lägre medelklass.

Kort sagt: en duglig karl som det gick ganska väl för – ända fram till de där bakterierna.

Wilhelm: äldsta barnet

Johan Wilhelm Rydberg är på sätt och vis Carls motsats, det svarta fåret, han som blir alkoholist precis som fadern. Men det börjar inte så illa. Här är *hans* kronologi:

1821 född i Gränna.

1835 tar värvning som soldat och flyttar till Stockholm.

1838 kommer till Göteborg och Göta artilleriregemente. Vid det laget är han "konstapelkadett", d.v.s. under utbildning till den lägre graden av underbefäl. Konstapel var artilleriets motsvarighet till korpral.

1849 kommer Carl på besök till Göteborg och kan i ett brev meddela att Wilhelm avlagt underofficerexamen, samt att han skall gifta sig med en "utmärkt söt flicka", dotter till en sjökaptan som drunknat i Medelhavet. Modern äger två hus i Majorna, men det är ej dessa som lockar Wilhelm (försäkrar brodern), "utan lyckligtvis kärleken till fästmön själf".

1849 I november gifter han sig sålunda med den fem år äldre Sofia Wilhelmina Matz. De får två barn: Simon Wilhelm född 1850, Hedvig Matilda född 1852.

1850 har han befordrats till sergeant och därmed på allvar lyft sig över det vanliga manskapet.

1851 svarar han inte när brodern Carl i tre brev försöker få låna till sin lärarutbildning. Den besvikne Carl förklarar att storebrodern hädanefter skall vara "som död" för honom, men får senare höra att skulden ligger hos Wilhelms svärmor som är "stygg" och tydligen håller hårt i sina pengar.

1854 På 50-talet är han under flera år kommenderad till artilleriets ammunitionsfabrik i Stockholm. Där möter vi honom i ett av Carls brev från 1854: "Bror Wilhelm är på Marieberg och tillverkar krigsammunition. Arbetet är

mer än träget; men han säger, att det vore en fågnad att arbeta natt och dag, om han blott vore säker på, att det snart finge begagnas och han sjelf finge följa med för att dermed undfägna Ryssen." Det är mitt under Krimkriget, och landet är fullt av förhoppningar om att Sverige skall gå med och vinna Finland åter.

- 1857 dör sonen Simon i feber (familjen är då fortfarande kvar i Stockholm).
- 1860 är man tillbaka i Göteborg och Wilhelm har avancerat till styckjunkare. Nu kan han inte komma längre. Lönen (knappt 1000/år) och statusen placerar honom i lägre medelklass, ovanför arbetarna men nedanför borgerligheten.. Alla tre bröderna bor nu i samma stad, men ändå inte: för Carl och Victor är på väg in i ett högre samhällsskikt. Vilket torde bidra till att Wilhelm inte syns så mycket i dokumenten kring de båda andra. Varken han eller hustrun finns t. ex. med i Viktors fotoalbum (eller om de finns med så har inte namnen skrivits ut).
- 1868 flyttar familjen ut till svärmörens hus i Majorna (samma år som området inkorporeras med Göteborg). Tidigare har man bott i anslutning till regementet, åtminstone tidvis i själva kasernen.
- 1871 dör kaptensänkan Catharina Matz, 78 år gammal. De två husen ärvs av hennes fyra döttrar, men det är tydligen den enda gifta av dem som (tillsammans med maken Wilhelm) får ta över själva kaptensbostaden. Två av systrarna bor i Varberg; den fjärde har bott med modern men dör ganska snart efter henne.
- 1878 I slutet av 70-talet går Wilhelm i pension (det kunde man göra som militär, med i stort sett bevarad inkomst).
- 1880 dyker han upp, kanske något skönmålad, i ett av Viktors brev till sin syster i Amerika. "Broder Wilhelm kommer emellanåt och helsar på mig. Han är vig, gör långa promenader, berättar gerna anekdoter från sitt regemente, för hvilket han bibehåller ett lifligt intresse [...] och går gerna att åse och kritisera rekrytexercisen. För öfrigt

tillbringar han sin tid med att läsa och visar samma lifliga håg för allt, som rör sig i vår verld, som, efter jag väl minnes, karakteriserade både vår far och vår mor.”

1883 får vi veta att Viktor betalar hans dagstidning.

1887 dör hans hustru i cancer.

1892 dör hans dotter Matilda, som troligen skött om honom.

Strax därefter omyndigförklaras han ”på egen begäran”, med hänvisning till ålder och sjuklighet. Och sedan inackorderas han hos en prästfamilj i Mjöbäck, nära gränsen mellan Halland och Västergötland, tydligen nån som en av hustruns systrar känner. Sonen i familjen har berättat för litteraturhistorikern Sverker Ek:¹

... så kom det en förfrågan om vi ville ha den gamle styckjunkaren och det sas att han var mycket besvärlig arg och svår. Men så var det att V.R. lovat betala 800 kr om året för gubben och det var en kolossal summa.² [...] När han kom var det järnväg i Kinna och det var på vintern och drängen for dit och hämtade honom [...] Vi var i salen och det vart gjort i ordning. Alla ljusen var tända, far var klädd i prästdräkt och mor hade gjort sig snygg [...] När gubben kom in var han klädd i tjocka kläder, reslig och ståtlig gubbe egentligen. Men han hade en näsa stor som en knuten hand, av två orsaker: dels att han söp så väldigt å dels att gatpojkar i Göteborg slängt sten på honom. Näsan dinglade som gele och var röd som scharlakan. [...] Det första han sa var Ta mig faen inte stannar jag här länge. Tänk dej i detta förfärligt kyrksamma hemmet. Å så fick de av honom sakerna för han var så gammal så di fick hjälpa honom med allting. Så satte di honom vid bordet och så fick han äta. Han var fortfarande alldeles rasande, men så gick mamma efter brännvin och gav honom en

¹ Berättelsen har tryckts i Hans Granlids Rydbergsbok, *Vår dröm är frihet* (1973). Uppteckningen finns på Göteborgs universitetsbibliotek.

² Kanske var det helt enkelt så att V. R. vidarebefordrade Wilhelms pension (870 kr/år) till prästfamiljen.

redig knape. Det hade han inte trott att han skulle få i en prästgård, men doktorn hade sagt att han skulle ha ett visst kvantum om dagen, för annars skulle han dö på fläcken. Å de fick V. R. betala extra för de ansågs som medicin.

När gubben kommit i säng tänker mor i huset säga till att hon *vägrar* behålla honom, men när hon ser tårarna i makens ögon ändrar hon sig: "det skall nog ordna sig". Och det gör det också: man kommer fram till ett *modus vivendi*. Gubben säger sig hata präster men blir nöjd om han får säga "häradshövdingen" istället; kyrkoherden får tåla att se *Handelstidningen* i huset och gubben får tåla en bibel på rummet, mor lär sig brädspel för att hjälpa honom att fördriva tiden, och när hans hjärta stannar sörjer hela familjen. "Å ja minns att far sa de: De finns människor som ä sämre än de se ut men de finns allt de som ä bättre". – Gubben brändes å de va ånyo en anledning för far te å sörja."

Detta händer i november 1893, ungefär ett år efter att Wilhelm kommit till Mjöbäck. Man kan konstatera att han trots sitt missbruk lever längre än båda sina bröder – och att han tycks ha delat deras kyrkokritiska inställning.

Mina (1822-1865)

Fredrica Wilhelmina Rydberg, född i Gränna 1822, död i Clarksville, Tennessee, i juni 1865. Nummer två i barnskaran, och den vi vet minst om.

När modern dör kommer Mina i tjänst hos änkefru Lothigi-us, också titulerad "lagmanskan" eftersom hennes man tillhört en välkänd juristsläkt. Forsström tror att hon får en bättre utbildning än vanliga pigor, via lagmanskans dotter, som var lärarinna. Hennes skrivfärdigheter tyder på det. Det verkar också som hon tidvis har försörjt sig genom att ge privatlektioner; i alla fall menade hon, när hon 1854 stod inför valet att

emigrera, att sådana var hennes enda inkomstmöjlighet i Sverige.³

1849 återkommer hennes far till Jönköping, eftersom den invalidanstalt där han vistats i åtta år blivit nedlagd. Han är sextiotvå år, och det blir Mina som får ta hand om honom. Antagligen lever de på hans pension från armén. Under en period 1850-51 tycks även Viktor ha ingått i hushållet.⁴

Minas lillasyster Hedda emigrerar till Amerika redan 1851 och gifter snabbt upp sig till en bättre situation. Hon försöker få Mina att följa efter, och 1853 erbjuder sig hennes man att stå för resekostnaderna. Mina ställs inför ett svårt val – överge sin far eller missa sitt livs chans – men räddas ur dilemmat genom att pengarna visar sig svåra att lösa ut (svågern hade först tänkt sig att hon skulle kräva dem från hans bror i Blekinge). Våren 1854 dör så Johan Rydberg, och samtidigt får Mina ett brev med respengar från Hedda. I juni kommer hon till Göteborg, där hon tas om hand av brodern Carl, och fortsätter sedan över Atlanten. På båten träffar hon en murargesäll från Stockholm, Jonas Ekdahl (1829-1914), som blir hennes make. De fortsätter till Rockford, Illinois, en stad med stor svensk-koloni där systemen och hennes man slagit sig ned.

I oktober skriver hon ett långt brev till Victor, där hon diskuterar *hans* möjligheter vid en eventuell emigration (något som hon förespråkar, även om hon inser problemen med hans opraktiska läggning). Brevet brändes av Susen, men dessförinnan fick Warburg skriva av några avsnitt för sin biografi – och därigenom bevara något av "Minas röst".

Hedvig och hennes man flyttar snart vidare till Macomb, en liten stad i östra Illinois, och Mina följer med, fast det verkar inte som Jonas hittar något arbete där; i folkräkningen 1860

³ Uppgiften kommer från C. A. Rydbergs brev till J. G. Winnbäck, liksom den mesta informationen om Mina fram till och med 1854.

⁴ Viktor Rydberg arbetade från hösten 1850 till våren 1851 på Jönköpingsbladet. Hans dåvarande arbetskamrat, typografen Israel Johnson, minns i ett brev till Viktor 14.2.1883 (KB) att han en gång bjöds hem till denne och att de då underhölls med krigshistorier av Viktors far.

återfinner vi honom som skoindustriarbetare i Peoria, och var hon själv finns är oklart. Men nästa år bryter inbördeskriget ut, och Jonas tar värvning och gör karriär i nordstaternas artilleri. I mars 65, när kriget närmar sig sitt slut, skickar Mina ett brev till Viktor från Clarksville, Tennessee, där även mannens regemente är förlagt. Brevet finns inte kvar, men via ett brev från Carl till S. A. Hedlund vet vi att hon verkat glad och hoppfull. Desto större chock, skriver Carl, när han några månader senare får veta att hon avlidit. Att skaffa fram mer information tar tydligen tid; dödsannonsen kommer inte in i Jönköpingsbladet förrän mer än ett år senare (26.9.1866).

Dödsfall.

För Jonas Ekdahl (eller, som han nu kallar sig, Eckdall) går det däremot bra: han blir murare och aktad medborgare i Emporia, Kansas, kanske med lite touch av krigshjälte (det finns en dikt till honom skriven av en av den amerikanska progressiva rörelsens förgrundsgestalter, journalisten William Allen White).⁵ Han gifter om sig med en ny och yngre svenska och får (enligt de amerikanska folkräkningarna) tre barn. Utöver sonen Carl från första äktenskapet, född i Tennessee år 1865. Carl utbildas till tryckare, börjar på ortens tidning men går snart vidare till Washington D. C. och Government Printing

⁵ I boken *Poetry of William Allen White* (Barnes & Noble 2002) ingår, enligt förlagets hemsida, dikten ”Captain Jonas Eckdall”.

Office, där han arbetar fram till pensionen. Han är aktiv i fackföreningen och anmäler sig 1898 som frivillig i spansk-amerikanska kriget, där han tjänstgör på Filippinerna. Några fortsatta kontakter med Rydbergs i Sverige är däremot inte kända, och när han dör efterlämnar han (enligt nekrologen i *Emporia Gazette* 8.5.1939) inga barn.

Vad som hände Mina vet vi inte; men man kan ju alltid gissa. Kriget håller på att ta slut, hon återförenas med sin man, det föds en son, och modern dör. Att föda barn år 1865 var aldrig ofarligt, och allra minst för en 43-årig förstföderska.

Victoria, född Molander (1841-1887)

Här har vi alltså *Victoria Rydberg*. Hon föddes 1841 i Motala, men gifte sig 1863 med den sjutton år äldre Carl Rydberg och flyttade till Göteborg. Fotografiet är antagligen taget strax efteråt, på Vogel och Dienstbachs atelje (där också Viktor och Carl porträtterat sig).

Viktors mor Hedvig hade en syster Margareta, född 1793 och gift Molander. Victoria var hennes sladdbarn. Fadern, som var mjölnare, dog bara två år senare, men då var å andra sidan tre av Victorias bröder redan vuxna. En av dem, maskinisten Carl Gustaf Molander, flyttade till Göteborg i början av 1860-talet; man kan undra om det var han som intresserade Carl Rydberg för sin giftasvuxna lillasyster.

Första barnet (Signe) kommer 1864, och det andra (Edit) 1870. Och så dör maken hastigt, efterlämnande ett par månadsinkomster i sparade medel – men ingen pension. Victoria är 31 år och saknar utbildning – och någon arbetsmarknad för ensamstående mödrar ur de bättre samhällsklasserna fanns ju knappast heller. En viss trygghet finns i att S. A. Hedlund träder in som barnens förmyndare, och han tycks också (av några bevarade brev att döma) haft hand om hennes ekonomi. Det är väl också troligt att Viktor redan från början lämnar bidrag, men där finns inte mycket dokumentation.⁶

1877 dör Signe, 12 år gammal, av ett medfött hjärtfel. Även den andra dottern är sjuklig; från 1880 finns ett par brev som visar att hon och modern är på kur i Marstrand för att söka bot.

I Göteborgs kalender kan man följa familjens täta flyttningar mellan olika adresser i de enklare stadsdelarna. 1882 invigs dock ett nytt stort välgörenhetsprojekt, resultatet av en donation från Göthilda Fürstenberg: Stiftelsen Eduard Magnus Minne. Ett ståtligt palats i holländsk renässans, mitt i finkvarteren, med trettiofyra lägenheter avsedda för *pauvres honteux*: ärbara

⁶ Tidigaste uppgiften är från 2.3.1881, när Rydberg i ett svar på ett tiggarbrev från Emil Ekstrand (KB) framhåller att han bara tjänar 4000 om året och att han ”har en afliden borders familj att hjälpa i den mån jag förmår”.

fattiga, såna som sett bättre dagar men fortfarande försöker hålla skenet uppe.⁷

Och här får Victoria nu plats, med dotter och piga, säkert med hjälp av Hedlunds inflytande, och kanske också understött av Viktors rykte.⁸

Lite senare (april 1883) dyker både mor och dotter upp i Susen Rydbergs korrespondens med Viktors danske översättare, Otto Borchsenius. Susen berättar att hon sista tiden haft fullt upp med att vara sjuksköterska.

Några dagar efter min hemkomst [...] sjuknade en liten brorsdotter till Viktor i hjärnfeber och ingen – hvarken läkarne eller någon annan trodde då att hon skulle upp-

⁷ Byggnaden låg på Viktoriagatan 13. Huset bredvid (Viktoriagatan 11) ägdes av Hedlundsklanen.

⁸ Göthilda var gift med konstsamlaren Pontus Fürstenberg åt vilken Rydberg i april 1882 författade dikten ”Psyche” (som inslag i en takmålning). Enligt traditionen avlönades han med en flaska champagne; kanske fanns en tacksamhetsskuld för svägerskans lägenhet också med i ekvationen.

lefva den dag i dag. Det är den förfärligaste sjukdom jag kan tänka mig – hon har lidit och lider stundligen oerhörda plågor och *om* hon skulle få lefva blir det – enligt alla läkarnes samstämmiga åsigt – ett lif långt värre än döden. Att hon måtte få dö, är därför min innerliga önskan, men den arma modern, som är enka och icke i verlden har någon hon kan kalla sitt mer än detta barnet, är i sin sorg så förvirrad att hon blott tigger och ber om lifvet hur eländigt det än skulle bli. Hon ligger nu sen en 14 dagar sjelf, oförmögen att röra sig. Hon har alltid varit mycket sjuklig och lider af en obotlig sjukdom, så man många gånger oroats för den lilla flickan, som skulle bli lemnad ensam. Hvad slutet skall bli är ännu ovisst – lilla Edits sjukdom är ett högst ovanligt fall.

Men Edit överlever, och ett år senare (maj 1884) försöker Susen utverka större honorar från Otto med hänvisning till att "våra affärer för tillfället äro klena nog, efter den långa sjukdomen hos Viktors släktingar, som sjelfva icke ega ett öre, och som alltjemt äro sjuka och hjälplösa och därför dyra att underhålla." Vilket tyder på att det nu är Viktor som har det ekonomiska huvudansvaret för svägerskan och brorsdottern – i så fall ganska rimligt med tanke på hans sociala avancemang under 70-talet.

Enligt Susens brev har Victoria "alltid" varit sjuklig. Den obotliga sjukdomen är antagligen lungtuberkulos; det är i alla fall den som tar henne, 46 år gammal, i augusti 1887. Boupp-teckningen landar på ungefär en tiondel av tillgångarna vid makens död femton år tidigare.

*

Viktors systrar emigrerar alltså till Amerika, medan hans bröder blir kvar. Båda får två barn, varav det ena dör tidigt. Kvar i Göteborg blir två brorsdöttrar – Wilhelms Matilda och Carls Edit. Varav den ena blir Viktors och Susens favorit, medan den andra snarare tycks ha uppfattats som ett problem.

Matilda (1852-1892)

Hedvig Matilda, född 2/2 1852, dotter till Johan Wilhelm Rydberg och Sofia Vilhelmina f. Matz. Namnet "Hedvig" hade hon efter farmor, "Matilda" efter en moster.

Hon blev vuxen tidigt; i adresskalendern hittar man henne från 1870, när hon är 18 år, med yrkesbeteckningen småskollärlarinna. Hon bor hela tiden kvar på samma adress som föräldrarna: Majornas 6:e rote, fastigheten 46-47. D. v. s. i ett av de två hus som hennes mormor ägt. Man kan anta att hon fick kombinera lärartjänsten med vård av den sjuka modern och den alkoholiserade fadern. Fotot nedan är taget senast 1871 och visar henne alltså som tonåring.

På 1880-talet börjar hon nämnas i Susen Rydbergs korrespondens; anledningen är att hon tillbringat somrarna tillsammans med Viktor och Susen. 1885 är hon med dem på Kyvik nära Särö, 1888 på polarhjärten Nordenskiölds gods Dalbyö utanför Trosa och 1891 på Rydbergs eget nybyggda Ekeliden i Djurs-holm. 1888 sägs att hon "som vanligt" tillbringar sommaren med dem, och 1891 nämns att hon är klen och har "haft ett ansträngande liv".⁹ Men inte förrän nästa år får vi komma henne lite närmare – och då är det i retrospektiv.

Susen till Otto Borchsenius i november 1892:

Vi ha i sommar haft den sorgen att mista Matilda Rydberg, den rara flickan, som efter gammalt aftal skulle bli en efterlängtd stadig medlem af vårt hem då hon blef ensam – hennes gamle Far lefver ännu – en plan, som vi å ömse sidor mycket gladt oss åt. Hon sjuknade i våras och dog, utan att vi ens fingo ta farväl af henne. Edelfelt var här under den tiden och Matildas sjukdom utvecklade sig långt hastigare än någon trodde. Det är mycket tomt efter henne, hon var en så god och trofast vän och jag hade varit så lycklig om jag fått henne till kamrat här.

och till Emma Irene Åström i december samma år:

Under hela sin sjukdom, medveten och i yrsel, talade hon blott om oss och Ekeliden. Alltid trodde hon, att jag var "i rummet bredvid" och bad dem gå efter mig, trodde jag var kommen för att hemta henne hit. O, om jag åtminstone hade rest till henne och om jag gjort det i god tid...

Edelfelt – det var den finske konstnären som skulle måla Viktors porträtt för Nationalmuseum. Och Viktor stod bara ut med sittningarna om Susen fanns i närheten. *Därför* hade hon inte åkt i tid. När hon kom fram var flickan död¹⁰, och i den

⁹ Baserat på Susens brev till Otto Borchsenius 1885 och 1891, till Emma Irene Åström 1891 och till Mathilda Hedlund 1888.

¹⁰ Orsaken anges i Döds- och begravningsboken till "ödem", ett symptom som kan ha många olika underliggande orsaker.

närbelägna handelsboden dit hon gick för att styrka sig fick hon karamellerna inslagna i ett papper som visade sig vara ett av hennes egna brev. Det var *då* som hon bestämde sig för att spåra och förstöra dem. Varför skulle eftervärlden få snaska i vanliga människors elände, bara för att dom råkade vara släkt med Viktor Rydberg?¹¹

Edit (1870-1931)

Edit Hedvig Eleonora Rydberg, född i november 1870, död i december 1931.

Alla tidiga uppgifter vi har om henne handlar om förluster och sjukdomar. Hennes far dör innan hon fyllt två, hennes syster när hon är sex, hennes mor när hon är sexton.

Sommaren 1880, när hon är nio, är hon i Marstrand för att behandla sina skrofler med bad och Torpavatten á femtio öre flaskan.¹² Skrofler är en form av tuberkulos som yttrar sig i kroniskt svullna lymfkörtlar i hals och näsa; namnet (av lat. *scrofa*, sugga) kommer av att den drabbade får ett grislikt utseende.

Våren 1883 får hon, som vi sett, en "hjärnfeber" – jag antar hjärnhinneinflammation – och svävar länge mellan liv och död. Men överlever. Jag *tror* att detta fotografiet föreställer henne – det finns i ett etui där Viktor förvarade bilder på unga kvinnliga släktingar, och det finns ingen annan lämplig kandidat som passar med tiden och platsen – och jag *tänker* mig att det är taget ganska snart efter tillfrisknandet.

¹¹ Historien traderad av Agnes Langenskjöld i *Svensk litteraturtidskrift* 22(1959) s. 180-182.

¹² Brev från Victoria Rydberg till S. A. Hedlund, juli 1880 (GUB).

Från början av 1885 finns ett brev som visar ett positivt intresse för brorsdottern från Viktors sida. Uppenbarligen har han under julens besök i Göteborg fått höra om hennes konstnärliga intresse och genast frågat målaren Reinhold Callmander om han vill undervisa henne. Åter i Stockholm blir han (eller hustrun) tveksam, och genom förfrågningar hos Matilda Rydberg får man veta att Edit redan *får* undervisning, både i målning och teckning, på Göteborgs Musei ritskola.¹³ Man

¹³ Ritskolans lärare var då Bernt Lindholm (1841-1914). Hösten 1885 beslöts att den skulle omvandlas till en rit- och målarskola, och 1886 anställdes Carl Larsson som lärare.

bestämmer sig därför att inte ändra i det som andra redan ordnat, utan först avvakta flickans utveckling. Vilket allt meddelas i ett brev till en av Hedlunds döttrar, som får uppdraget att förklara situationen för Callmänder.¹⁴

Nästa snapshot kommer från den förut nämnda uppteckningen om Wilhelm Rydbergs tid på prästgården i Mjölby. Det visar sig nämligen att kontakten byggde på att Edit vistats där som konfirmand, antagligen sommaren 1888. Så här minns sonen i huset, Daniel Hallbäck (som var född 1879):

Hon hade sin farbrors fantasi, så att verkligheten var henne främmande och hon omdanade allt poetiskt. Det mest vardagliga tog form av saga. Så hade hon konstnärsbegåvning, hon ritade och målade. Hon ritade av hemmet både interiörer och ute [...]. Inte bara i Jenny Nyströmstil utan också karaktärsporträtt. Så målade hon i olja och vattenfärg mycket med tusch också. Så var där en annan flicka dotter till en redaktör Astrid Nyberg blev själv redaktör med tiden. Hon var konstnärsbegåvad på det viset att hon skrev. De va en sjutton år båda två. De var inte mycket förstådda, men de höll av varandra. [...] Edit Rydberg hade varken far eller mor men Viktor Rydberg tog hand om henne. Som skolpojke råkade jag henne i Göteborg. Hon bodde då hos [Hilda Lindgren] i en villa mitt emot kasernerna. Sin farbror höll hon mycket högt. När en flicka lånat V.R.s dikter hade hon fullkomliga hjärte kval. Min farbrors dikter är för mig heliga skrifter. Talade med [H. L.] om man ej kunde utbilda hennes anlag. Då svarade den gamla: hon har konstnärsbegåvningen men är för sent ute. Det går inte så pass som hon är. [...]¹⁵

¹⁴ Brev från Susen Rydberg till Mathilda Hedlund 14.2.1885 (GUB).

¹⁵ I uppteckningen står det "Amalia Lindegren" och "A. L." istället för "Hilda Lindgren" och "H. L."; uppgiftslämnaren (eller upptecknaren) har tydligen blandat ihop Hilda Lindgren med en annan kvinnlig konstnär, Amalia Lindegren (1814-1891), som dock bodde och verkade i Stockholm. Lindgren var Lindegrens elev.

Hilda Lindgren

Hilda Lindgren (1833-1917) var en framgångsrik porträttmålare som bodde i en villa/atelje på Otterhällan; "skolpojksminnena" bör (med hänsyn till berättarens ålder) vara från 1890-talet, och adressregistret visar att Edit bodde kvar i villan så sent som 1899. Men då hade hon redan fått säga adjö till konstnärsdrömmarna. Jag citerar Handelstidningens nekrolog från 1931:

Efter att ha ägnat sig åt utbildning vid Göteborgs musei ritkola genomgick hon stadens småskolelärareseminarium, varefter hon tjänstgjorde vid småskolorna i Göteborg. Sin tjänstgöring hade hon företrädesvis förlagd till Annedalsdistriktet. Vid sidan av sin lärareverksamhet sysslade hon med studier i konst- och litteraturhistoria samt moderna språk. Hon företog studieresor till Frankrike, England och Tyskland och utgav en "Ritbok för skola

och hem” samt hade uppfunnit en metod för tecknings-
undervisning.¹⁶

Hon blir alltså lärarinna, med teckning som specialitet. Av skolstyrelsens arkiv framgår att hon examineras 1896, får sin första tjänst 1897, blir ordinarie 1898 och går i pension 1930 vid 60 års ålder.

Någon familj bildar hon aldrig, och i matriklarna och nekrologen framstår hon som ensamstående. Fast från och med 1910 tycks hon enligt adresskalendrarna bo ihop med en sjutton år äldre kollega, Alma Necander.¹⁷ I alla fall flyttar hon detta år till samma gatadress som Alma, och sedan följs de åt genom arton år och två flyttningar till nya adresser. 1929 har de separata adresser, fast i samma kvarter, och de sista månaderna av sitt liv verkar Edit (som då har cancer) ha flyttat in till Alma igen. Det är också Alma som tar hand om hennes bouppteckning.

Edits bostäder ligger genomgående i Göteborgs stenstad, ofta i helt nybyggda hus med fina lägen. Både det och resorna tyder på att hon haft en ganska god ekonomi. I Susen Rydbergs testamente, upprättat 1925, sägs att Edit skall ha 3.000 kronor om året så länge hon lever; summan är ungefär lika stor som hennes lärarinnelön, som under 1920-talet nådde 3.300 (plus nån tusenlapp i dyrtidstillägg). Det är rimligt att tro att understödet utgått redan tidigare, kanske under hela hennes vuxna liv. Det tycks dock inte ha förknippats med några varmare känslor för mottagaren; i Susens brev till Emma Irene Åström (som ofta innehåller nyheter från släktkretsen) lyser Edit med sin frånvaro. En enda gång dyker hon upp, utan namns nämnande. Det är i ett brev från december 1892; kontexten är saknaden efter Matilda, brorsdottern som Viktor och Susen skulle ha adopterat. ”Den andra flickan gör oss

¹⁶ GHT 31.12.1931. Ritboken gavs ut på Norstedts förlag 1913.

¹⁷ Alma Necander föddes 1853 och dog 1940. En sökning på Google visar att hon 1912 satt i riksstyrelsen för Sällskapet Folkskolans Vänner.

fortfarande endast sorg och bekymmer. Hon är uppfinningsrik i thy afseende." Fast *vad* hon ställt till med lär vi aldrig få veta.

Hedda, Nora och Ida

Hedvig Christina (vanligen kallad "Hedda") var den yngsta av Victors storasyskon och den som det var svårast att skiljas från när familjen splittrades. "Vi två kommo alltid så bra öfverens" - skrifer hon till Susen efter Viktors död -; "jag minns som om det varit i går, hur vacker han var i sin röda kolt med de blanka knapparna och hur roligt vi hade tillsammans. Så kom den förskräckliga tiden, då vår moder dog. [...] Sedan kom det, att vi skulle skiljas. Viktor blef tagen till Västerändan af staden och jag till en i Öster, och därför var det så sällan vi mötte hvarandra, och det var min andra sorg."¹⁸

Den åttaåriga Hedvig placeras som barnflicka hos härads-hövding Ryman. Senare blir hon piga hos bagarmästare Winblad, där brodern Carl går i lära. När Carl i slutet av 40-talet startar eget tycks även Hedvig ha varit med; i alla fall skriver han att "en syster hjälper honom att sköta boden och ha tillsyn över köket". 1850 går bageriet omkull. Hedvig tas om hand av en skomakarhustru, vars man emigrerat till Amerika, och när mannen skickar pengar för att få över hustrun får även Hedvig följa med. Emigrationsvägen har precis börjat komma igång på allvar, just 1851 lämnar flera tusen svenskar landet. På vägen träffar Hedvig skåningen Gustaf Fredrik Kraak, f. 1821, som redan varit över there, bytt namn till Clark, och nu blivit änkeman. Giftermålet tycks ha varit klart redan innan båten lägger ut. De slår sig ner i Illinois, där mannen etablerar sig som handlare, först i Rockford, sedan i den lilla staden Macomb, där han 1860 står som ägare till ett "grocery" och 1870 till en "saloon", taxerad till 17.000 dollar. De verkar alltså ganska välbeställda, och pengarna räcker bland annat till återbesök i Sverige med hela familjen, både 1861 och 1871.

¹⁸ Delar av brevet är bevarat i en avskrift av Warburg (KB).

De får tre barn som klarar sig till vuxen ålder: Ida (troligen född 1859), William (1861) och Eleonora (1868). Samt några som inte lever tillräckligt länge för att fångas upp av de glesa amerikanska folkräkningarna. Warburg nämner sonen Victor (möjligen Heddas förstfödde, död redan 1854), och det verkar också ha funnits en dotter till.

Ida, William och Eleonora (som kallas Nora) finns alla med i Viktor Rydbergs fotoalbum. Bilden här föreställer Ida, den är väl ungefär samtidig med besöket i Sverige 1871.

1880 har familjen flyttat till New York, kanske för att underlätta barnens utbildning (Ida vill bli konstnär, William funderar möjligen på juridik men blir slutligen officer i amerikanska armén). Gustaf har nu titeln "clerk", antagligen ett nedsteg från saloonägare. Något år senare dör han, och Hedvig blir ensam med barnen.

Hennes brev till Sverige har förstörts, liksom barnens (vi vet att Ida som ung brevväxlade med Matilda Rydberg, och att senare både hon och Nora stod i kontakt med Susen). Däremot har KB en handfull brev som gått i andra riktningen. Alla är sådana som *Viktor* skrivit eller bidragit till – normalt var det *Susen* som skötte kontakterna med makens släkt. Tydligt har Susen skrivit och frågat efter dem 1923, gissningsvis på uppmaning av Emil Haverman, som just då höll på att ge ut Rydbergs brev i tre volymer.¹⁹

Av breven kan man i alla fall utläsa att den ekonomiska balansen har förändrats. På 1850-talet var det Clarks som var släktens guldreserv, det var de som betalade Minas resa till Amerika och som räddade Viktor ur hans skuldkris.²⁰ Men efter makens död får Hedvig ont om pengar, och Viktor får träda in – som 1895, när han sänder 300 kr (motsvarande 15-20.000 idag) som en "tillfällig liten hjälp", eller 1888 när han skickar 200 "till barnens julklappar".

Någon gång mellan 1881 och 1895 flyttar Ida till Paris för att studera målarkonsten. Hon tycks inte ha gjort några avtryck i konsthistorien, men däremot gifter hon sig med prästen i den amerikanska församlingen. Medan Nora förblir ogift.

Hösten 1896, året efter Viktors död, kunde man läsa i veckotidningen *Idun*:

¹⁹ Inget av breven kom dock att tas in i Havermans utgåva.

²⁰ Mellan 1852 och 1854 levde Viktor Rydberg under hotet av rättsliga åtgärder eftersom han inte betalt sin hyra under studenttiden i Lund. Med hjälp av pengar från svågern plus ett bidrag från broder Carl lyckades han till sist göra sig skuldfri.

Viktor Rydberg syster, fru *Hedda Clark*, född Rydberg, den enda kvarlevande af skaldens syskon, är f. n. stadd på resa öfver Atlanten från Amerika, där hon är bosatt, för att besöka Sverige och tillbringa någon tid å Ekeliden hos sin svägerska, professorskan Rydberg.

Jag gissar att hon var inbjuden av Susen, som kanske också betalt resan. I alla fall har hon skickat generösa signaler tidigare och t. o. m. (i ett brev från början av september 1895) antytt att Hedvig kunde flytta till Sverige och dela hennes och Viktors ekonomi.

Från och med slutet av 1890-talet hittar man sporadisk information om Hedvig och hennes barn i Susens brev till väninnan Emma Irene Åström (det var meningen att också dessa skulle brännas, men Emma gömde dem istället).²¹ 1899 berättar Susen att hon har "goda nyheter från sina kära i Paris. Gamla Hedda håller sig kavat och lilla Nora är söt och arbetar med iver och lust". Det verkar alltså som om båda två slagit sig ner hos den äldsta och gifta dottern. Man får också känslan att Nora varit med i Stockholm och blivit bekant med Susen. Tre år senare meddelas att Idas man dött, vilket "antagligen" kommer att leda till "stora förändringar", underförstått: ekonomiska. 1905 får vi veta att Nora har cancer; Susen tycker "så synd om de båda systrarna, ensamma, fattiga, med sådana allvarliga bekymmer i det stora Paris utan en vän där att hålla sig till." Formuleringen tyder på att Hedda återvänt till Amerika, kanske har hon anslutit sig till sonen William (det är i alla fall han som har hennes brev när Susen frågar efter dem 1923). Våren 1907 dör Hedda, åttio år gammal, och Susen bjuder in Ida till Sverige för att trösta henne. Av brevet framgår också att Ida ännu målar: hon har "just hyrt atelier och inrättat sig för att bo där". Nora nämns inte i sammanhanget; antagligen är även hon död. Under några år verkar Susens kontakter med Ida vara ganska livliga, med flera gemensamma sommarvistel-

²¹ Margit Åström, *Emma Irene Åström. Finlands första kvinnliga filosofie magister*, Helsingfors 1967.

ser, men efter 1909 nämns hon inte mer i breven till Emma Irene. Så därför blir det en lucka fram till 1923, när Ida svarar på Susens fråga om Viktors brev. Att just det brevet sparats beror nog på att det buntats ihop med Viktors. Av brevet framgår i alla fall att Ida fortfarande bor i Paris, att hon tecknar sig "Ida Clark Hunter" och att hon tycks haft regelbunden kontakt med Susen ("Skrif snart dear Susie. Much love from Ida"). 1925 tas hon upp i Susens testamente, som stipulerar att hon skall ha 4.000 kronor om året, "om hon är i behov därav".²²

Att just Ida skulle ha favoriserats av Susen är väl inte troligt. Sannolikare är att såväl Hedvig som Nora och Ida fått stöd, alltefter behov. Precis som Edit. De ganska generösa understöden kan sättas i samband med marknadsutvecklingen för Rydbergs verk. Susen överlevde honom, som sagt, med 37 år, och under den tiden såldes, grovt räknat, tio gånger så många exemplar av hans böcker som under hans egen livstid. Royaltypengarna strömmade in, och antagligen såg Susen det som sin plikt att ge hans behövande släktingar del av dem.²³

²² Några barn till Ida (eller Nora) nämns inte i korrespondensen. Jag vet dock, via tyvärr förkomna mail, att det finns ättlingar till Hedda i USA (de ville sälja ett exemplar Rydbergs *Dikter* som han dedicerat till henne). Gissningsvis avkomlingar till William, som i så fall skulle vara det enda av Johan och Hedvig Christina Rydbergs barnbarn som förde linjen vidare.

²³ Man kan också se saken ur en annan vinkel. Om inte Viktor och Susen tecknat äktenskapsförord 1884 hade Hedda och Edit fått dela hälften av arvet efter honom. Men förordet hade behövt bevittnas för att bli giltigt, och detta gjordes först "i efterhand", efter Rydbergs död. Susens rätt till hela arvet hade kanske därför kunnat bestridas, och understöden kan i så fall ses som ett slags kompensation.

Källor²⁴

Tryckta källor:

Karl Warburg, *Viktor Rydberg. En lefnadsteckning*. Stockholm 1900

Axel Forsström, *Viktor Rydberg. Barndom och ungdom 1828-1855*. Lund 1960

Sten Almqvist, "Viktor Rydberg, hans systrar och Amerika", *Gudmundsgillet's årsbok* 53(1997) s. 83-92

Eric Johnson och C. P. Peterson, *Svenskarne i Illinois. Historiska anteckningar*. Chicago 1880

Adress-kalender för Götheborgs stad och dess omgifningar 1850.

Göteborgs kalender 1857, 1860 och 1862-1877.

Göteborgs adress- och industrikalender 1878-1931.

Brev

från S. A. Hedlund till Viktor och Susen Rydberg (Kungliga biblioteket)

från Carl August Rydberg till S. A. Hedlund (Göteborgs universitetsbibliotek)

från Carl August Rydberg till J. G. Winnberg (Kungliga biblioteket)²⁵

från Susen Rydberg till Otto Borchsenius (Kongl. Bibliothek, Köpenhamn)

från Susen Rydberg till Emma Irene Åström (Åbo Akademi bibliotek)

från Susen Rydberg till Matilda Hedlund (Göteborgs universitetsbibliotek)

²⁴ Förteckningen är inte fullständig utan tar bara upp de viktigaste källorna.

²⁵ Carl Augusts öppenhjärtiga brev till Winnberg är den intressantaste källan till hela släkten Rydbergs liv och leverne 1846-1854. På KB finns 22 brev i original från 1849-54. Från perioden 1846-48 finns däremot bara korta utdrag, skrivna med Susens hand, av åtta brev. Troligen har de censurerats för att de tog upp brevskrivarens kärleksbekymmer.

från Victoria Rydberg till S. A. Hedlund (Göteborgs universitetsbibliotek)

från Viktor Rydberg till Hedvig Clark (Kungliga biblioteket)

från Viktor Rydberg till S. A. Hedlund (Göteborgs universitetsbibliotek)

Andra otryckta källor

Riksarkivet. Landsarkivet i Göteborg

Göteborgs mantalskontor. Register till Göteborgs stads mantalslängd

Taxeringslängder för Göteborgs stad

Kyrkböcker till Gustavi Domkyrkoförsamling, Garnisonsförsamlingen, Masthuggets församling och Carl Johans församling (Födelseböcker, Döds- och begravningsböcker, Vigsellängder, In- och utflyttningslängder och Husförhörslängder)

Göteborgs rådhusrätt. Bouppteckningar

efter Catharina Matz (1872:321), Carl August Rydberg (1873:17), Victoria Wilhelmina Rydberg (1887:229), Sofia Wilhelmina Rydberg (1887:719), Hedvig Mathilda Rydberg (1892:1613), Johan Wilhelm Rydberg (1894:31), Edit Hedvig Eleonora Rydberg (1932:102).

Göteborgs rådhusrätt. Förmyndarskapsprotokoll

Omyndighetsförklaring av Johan Wilhelm Rydberg (vol. 36, 1892).

Stadsarkivet i Göteborg

Göteborgs kommun. Allmänna skolstyrelsens arkiv

Stockholms stadsarkiv

Bouppteckningar från Stockholms stad

efter Susen Emilia Rydberg (1932:757:rII)

Riksarkivet

Svea hovrätt. Adelns bouppteckningar
Bouppteckning efter Viktor Rydberg (vol. 356 (1895), nr
1799).

Databaser

Sveriges befolkning 1900
United States Census 1860, 1870, 1880
Illinois State Census 1855 och 1865

Plus diverse släktinformations- och släktforskningskällor på nätet; mycket mer finns säkert att hämta på detta område. En Google-sökning på "Wilhelmina Rydberg Spexeryd" ger t.ex. en hel del ny information jämfört med föredragets. Och de amerikanska onlinearkiven har jag bara nafsat lite på.

Bildkällor och upphovsrätt

Fotografierna på sidorna 38, 42, 45 och 50 publiceras med tillstånd av Göteborgs Stadsmuseum. De får inte användas vidare utan tillstånd.

Fotografiet på s. 28 finns på Viktor Rydberg-museet och publiceras med deras tillstånd.

Bilden på s. 22 är hämtad från Wikimedia Commons.